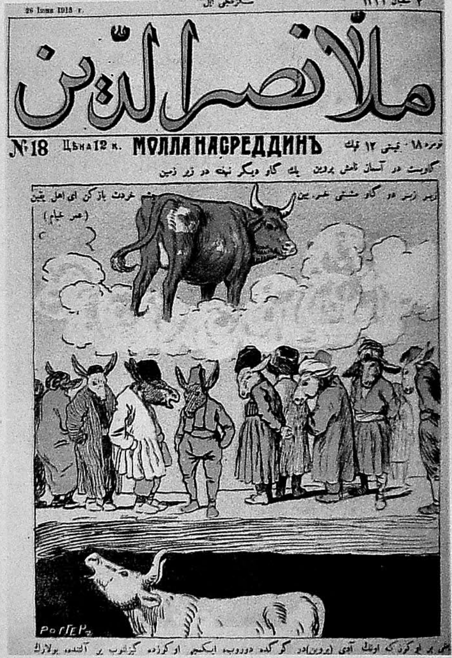

Набәләд — (о үзә-бу үзә баха-баха). Ај гардаш, сәни анд верирәм о бир аллаһа, бирҹә де көрүм, сән болшевик-зад дејилсән ки?

Ҹәфәралы — Ај набәләд гардаш, мән дә сәни анд верирәм һәман аллаһа ки, бир аз бу сөзләри јавашҹа данышь.

Набәләд — (о үзә-бу үзә бахыр). Нә вар ки, әзизим?

Ҹәфәралы — (јавашҹа). Ај гардаш, бағышла, адыны да билмирәм. Анд верирәм сәни о һәзрәт Аббаса, билирәм бу мәһәррәмлик күнләри Иран тәрәфиндән бу тәрәфә һәмишә шәбеһкәрдан вә молла, мәрсијәхан кечәрди. Амма бу ил онлар бизим һөкүмәтин горхусундан бу тәрәфә аддым ата билмирләр. Әкәр доғурдан да мәрсијәхан, јахуд шәбеһ чыхардансан, бу ишин үстүнү ачма, јохса бизим кәнддә бир пара адамлар сәни инҹидәрләр.

Набәләд — (бир гәдәр фикирдән сонра). Јә'ни онлар нә дејәрләр? Нә рәсул, нә һеч бир нәфәр зад олмасын?

Ҹәфәралы — Бәс нечә? Бәс нечә? **(Јавашҹа вә горха-горха).** Аллаһ олара лә'нәт ејләјә.

Набәләд — Лә'нәтүл-ла әла говмүз-залимин.

Ҹәфәралы — һәлә о нәди ки, һәлә дејирләр ки, нә'узу билла... **(о үзә-бу үзә бахыр)** дејирләр ки, нә'узу билла—ај гардаш, сән һәзрәт Аббас, сәнин адын нәди?

Набәләд — Молла Гүдрәтәлиди.

Ҹәфәралы — Молла Гүдрәтәли, бу мәл'унлар һәлә аллаһа да әл атырлар, һәлә имам, пејғәмбәр нәди ки.

Гүдрәтәли (тә'ҹили) — Нечә јә'ни аллаһа?

Ҹәфәралы — Аллаһа дејирләр ки, имам Ҹә'фәр сурәси. О сөзү мәним дилим тутмаз.

Молла Гүдрәтәли — Ахыр јенә нә дејирләр ки?

Ҹәфәралы — Јох-јох. Ону сорушма, ону мәним дилим тутмаз (сүкут).

Ҹәфәралы — Дејирләр ки, аллаһ јохду...

Молла Гүдрәтәли — Лә'нәтүлла әла говмүз-залимин.

Ҹәфәралы — Амин...

Л Ә ' Н Ә Т

Мүәллим һәсәнов — 28 јашында.
Абан бәј — гумарбаз — 30 јашында.

ӘВВӘЛИНҸИ МӘҸЛИС

Әввәлинҹи мәҹлис башланыр учител һәсәновун отағында. Отағын ики гапысы вар: бири јандан, бир дә габагдан. Отағын бир күнҹүндә бир јазы столу, бир тәрәфдә сары шкаф. Столун үстә он-он беш шакирд дәфтәри, бир шарсыз лампа, бир тәрәфдә тахт, үстүндә јорған-дөшәк. Дивардан бир көһнә јај палтосу асылыб. һәсәнов отуруб столун бир тәрәфиндә, башында јај фуражкасы, бир аз кери верилмиш. Онун јанында Абан бәј, башы ачыг. һәсәнов әлиндә карт кағызларыны тутуб гарышдырыр. Шкафын үстә бир глобус. Гапынын бири ачыгды вә ушаг Милталы (!) кәлир.

(Үзүн тутуб гапыја учадан)

һәсәнов — Әһмәд, сән оху. (Үзүн тутуб Абан бәјә). Мән олдум сәккиз, сән олдун дөрд.

Абан бәј — Ај сән өләсән. Әдә нечә дөрд? һушун дағылыб? Бајаг дөрд идим. Инди дә икисин кетдим. Бу алты дәнә. Дејирсән үстүнә түпүрүм.

һәсәнов — (Картлары јенә бир чалыр. Папирос ағзында). Олсун! (Үзүн гапыја тутуб). Әдә, демәдим оху (пајлыјыр).

Сәс — Учител, с начала?

һәсәнов — (Карт әлиндә). Јох, «попроворнеј одевајтес»-дән оху, һеј!

Абан бәј — Еј, мејидини көрүм. Ат јерә гызыл онлуғу, доғурлуғнан апарыр күрзә!

һәсәнов — Көзүнү сил!

Сәс — Учител, ахы орда галмамышдыг. «Солнышко в окно»—бурданды.

һәсәнов — һеј, де јахшы, оху!

Сәс — Человек, и звер, и пташка, всјо берјотсја за дела, с ношеј ташитсја букашка, за меткој летајет пичела.

Абан бәј — Чәррә, бу да хач, икилик кетди. Сән өләсән, башыны гашысан удачыјам.

һәсәнов — (үзүнү тутуб гапыја) һеј... башла!

Сәс — Учител, охудум да.

һәсәнов — Јахшы еләдин. Бир дә оху!

Сәс — Опјат?

һәсәнов — һеј, хором, бир јердә (клас гапысына сәмт әјилиб сол әлиндә карт, сағ әлилә ишарә едиб, дејир). Хором һеј... һеј...

Ушагларын хор сәси кәсиләндән сонра Абан һәр бир карты апардыгча дејир: һеј... хором бир јердә, һеј хором бир дә.

һәсәнов — Бала, бир дә хором охујун. (Ушаглар башлајырлар бир дә чығырмаға).

Абан бәј — Әши, сән аллаһ бунлары аз улашдыр. Бошла кетсинләр евләринә.

һәсәнов — Тәләсмә, бу саат рәдд еләјәрәм. Гој бир дәрсләрин сорушум һәлә.

Абан бәј — Әһ, бир дә кедәчәксән ора?

һәсәнов — Әши, кимди ора кедән. Бир дәфә сорушуб өтүрәчијәм. һәлә көтүр бир папирос гајыр. (Өзү дә папирос гајырыр. Сонра үзүнү тутуб гапыја). Әдә, дүнән јаздығыны бир охујун көрүм. (Класа сәмт) Гулузадә! (Чаванлар охумагдадырлар).

Сәс — Ја иду в школу. Старуха купила кувшин молока. У менја јест брат и сестра.

һәсәнов — Әдә, мә'насы нечә олду? Башдан.

Сәс — Ја—мән, иду—кедирәм, в школу—школа, старуха—гоча өврәт, купила—сатын алды, кувшин—сәһәнк, молоко—гатыг.

һәсәнов — Јалан данышма, отур јерә гулаг ас бир дејим, өзүнү дә әзбәрләјин.

Ја—мән, иду—кедирәм, в—ичинә, школу—мәктәбин, старуха—гоча өврәт, купила—сатын алды, кувшин—бир сәһәнк, молоко—сүд, Миша—балача Миша. Буна Михаил дә демәк олар. Бежала—гачды, в—ичинә, сад—бағ, и—вә, Волга—чај ады, кричит—сәс еләјир.

Сәс — Учител, Иволга бир јердә јазылыб китабда.

һәсәнов — Нағыл данышма! Чапханада гәләт дүшүб. Үстүнә бир нөгтә гој јадындан чыхмасын. Евдә дәдән сорушса, дејнән чапханада гәләт дүшүб. Сабаһа буну јахшы әзбәрләрсиниз.

Абан бәј — Просба.

(һәсәнова) һеј, мән өлүм беләдими?

һәсәнов — Әши, јаваш данышда. Ушаглар ешидәр.

Абан бәј — Ај гарға бејин, гаш-габағыны бир аз да төк.

(Далан гапысы тыггылдајыр.)

һәсәнов — Кимсән? Кәл.

(Телеграф разношики кирир ичәри).

Разношик — Гасанов вы?

һәсәнов — Ја, что говарит?

(Разношик һәсәнова бир телеграм верир. һәсәнов гәбзә гол чәкиб разношики рәдд едир вә сакит мәшғул олур телеграфы охумаға.)

(Абан бәј сәбр етмәјиб сорушур).

Абан бәј — Кимнәнди?

һәсәнов — Јаваш, гој көрүм. (Каһ охујуб, каһ фикир едир.)

Абан бәј — Шүурун төкүлсүн. Ики кәлмәни сәһәрдән охујанмыр. Ә, јохса гуллугдан говалыјыблар? Сән өләсән беләдир. Чох киррәнирсән.

һәсәнов — Јох, охумағына охујурам. Амма һеч бир шеј баша дүшмүрәм.

Абан бәј — Бә сән ки, бир телеграмы охујаммырсан, бу ушаглары нијә бурада авара еләјиб адыны учител гојмусан?

һәсәнов — Јох, баша дүшмәјинә дүшүрәм, амма она тәәччүб едирәм ки, нијә баша дүшмүрәм.

Абан бәј — Ә, ушаглара да елә сөзү беләгандырырсан?

һәсәнов — Јох, баша дүшмәјинә дүшүрәм. Амма мән елә билирәм ки, бу телеграмы мәнә сәһв кәтирибләр. Бу телеграф кәрәк өзкәсинин ола.

Абан бәј — А киши, мән өлүм наллама, ахы бир оху көрәк нә јазыблар. Чох мәзәди һа!

һәсәнов — Сән бир мәнә де көрүм бурда мәндән савај јенә һәсәнов вар?

Абан бәј — Олмағына вар. Амма сәнин кими ахмаг јохдур. (Гаһ-гаһ чәкиб күлүр.)

һәсәнов — Әдә, мән өлүм аз һырылда. Гулаг ас бир охујум, бәлкә сән баша дүшәсән.

(Клас отағындан ушагларын бириси дејир)

Сәс — Учител, кедәк?

һәсәнов — (Үзүнү клас гапысына тутуб). Тише, (телеграфа бахыр). һә, буну Тәбриздән Кәримбәјов көндәриб. Јазыр ки, Тәбриз банкында дилманч јери ачылыб. Илдә мин сәккиз јүз манат мәвачиби. Әкәр фарсча савадын вар телеграф елә. Управлијајушијә дејим сәни тә'јин еләсин. Вәссәлам.

Абан бәј — Јахшы, бу бир чәтин мәтләб дејил ки, ахы баша дүшмүрсән. Јерди ачылыб. Киши дә сәнә хәбәр верир да!

һәсәнов — Јох, ахы иш онда дејил. Ахы белә Кәримбәјов илә мәним бир елә јахынлығым јохду. Буна һәр нә дејирсән де, амма горхурам ки, бу телеграф мәним олмаја.

Абан бәј — Ај гардаш, ахыр өзкәнин телеграфыны нијә кәтириб сәнә верирләр? Јахшы, телеграфын үстә сәнин адын јазылмајыб? (Үзүнү тутур чамаата). Дејнән ки, охуја билмирәм ки, көрүм нә јазылыб.

һәсәнов — Нә дејирсән?

Абан бәј — һеч, сәннән дејиләм.

һәсәнсв — Ә, бә нечә еләјәк дејирсән?

Абан бәј — Мирзә Сәфәр, валлаһ инчимә мәндән. Амма чох күтаһ адамсан. Гардаш, адам ишыг кәлән јерә папағыны тахмаз. һазыр јер ачылыр. Сәнин дә адына телеграф кәлиб,

та нијә дурубсан? Бир мәнә де көрүм бурда сән бу беш-алты ушагдан ајда ајры-ајры беш манатдан артыг алмазсан. Көтүр бу саат тел вер ки, разыјам, тә'јин еләсинләр. Бу кечәл-күчәли башдан елә. Гој кет Тәбризә. Та сән кедәндән сонра телеграф сәнә дә олмаса, сәни ки дүбарә кери көндәрмәјәчәкләр. Әјләшәрсән Тәбриз кими јердә. Илдә әлинә кәләр мин сәккиз јүз манат мәвачиб, о гәдәр чилов је ки, гарнында чәлтик көвәрсин. (һәр икиси күлүр.) Валлаһ, доғру дејирәм, кет, фүрсәти фөвтә вермә. Јохса јер гулаглыдыр. Телеграф саһибинин хәбәри олар, кәлиб телеграфы әлиндән алар. Әлин галар бошда.

һәсәнов — Сән өләсән доғру дејирсән. Јазырам ки, разыјам. (Тез көтүрүр кағызы вә гәләми. һәсәнов гәләми батырыб мүрәккәбә вә әлиндә тутуб фикир еләјир.)

Абан бәј — Әши, чох фикирдән фајда јохду, јаз гој кетсин. һеј, хором!

(Ушаглар хором сәси ешидиб башлајырлар бир јердә охумаға. Абан бәј уғунур. һәсәнов һирсләниб дурур ајаға).

һәсәнов — (Абан бәјә). Әһ, әши бәсди да! Шулуг еләмә. (Тез гачыр клас гапысына вә дејир). Тише. (Ушаглар сәсләрини кәсир.)

Абан бәј — (Удғунуб дејир һәсәнова). Балам, ушагларын баш апарыр. (һәсәнов телеграфы јазыб гуртарыб ушагларын бирини гапыја чағырыб телеграфы пулла верир.)

һәсәнов — Тез апар бу кағызы телеграфханаја вә гәбзи кәтир. Јубанма гочум. Адә, јолда сорушуб еләјән олса о нәди, көрсәтмә. Ди тез. (Абан бәјә). Ајә, сән өл, ишим тутса, чох јахшы олачах. (Әлләрин бир-биринә сүртүр, Абан бәјә тәрәф кәлиб онун голларындан тутуб силкир). Кејфди, кејф!! (Сонра тез гапыја гачыб дејир). Ушаглар, кедин евинизә.

Абан бәј — Кејфин шеш тәкди һа—амма сән өләсән, бир гонаглыг борчундур.

һәсәнов — Вермәјән намәрдди. Амма Абан бәј, чаным гуртарды, сән өләсән. Валлаһ, билмирсән ки, нечә гаракүнчүлүк илә чөрәк газанырам. Бах, бу ушаглары көрүрсән, өмрүмүн канканыдылар. Бах, буларын һәрәсиндән ајда ики манат јарым пул алырам, ону да аталары чан чәкирләр версинләр. Сән өләсән бә'зиси вар ки, шаһа-шаһа кәтирир ајлығы. Гара кејим, һәјә бирин артых-әскик дејирәмсә! Бу ушагларын бирисинин атасы баггалды. Ајлыг әвәзинә кечән ај јағ көндәрмишди. Амма наинсаф оғлу сары јағ әвәзинә гујрух јағы көндәрмишди, гохум-гохум гохурду. Бу да бунларын һагг вермәји. Бу индики оғлан ки, телин чавабыны апарды, дәлләк оғлудур. Кечән ај көндәрмишдим ки, ајлығы кәтирсин. Атасы чаваб вермишди ки, һеч ејби јохдур, учителә дејнән ки, башыны гырхарам, һагглашарыг. һәлә биләсән ки, уму-күсүләри нә гәдәрди? Бир күн һәмин бу дәлләк кәлиб ушкола дејир ки, оғлума һеч зад өркәтмәјибсән. Дејирәм, нечә јаны

Рәсм Т. Мирзәјевиндир.

һеч зад өркәтмәмишәм? Башлыјыб ки, һәјә јахшы еркәдирсән, бу, ики ајды кәлиб-кедир, нијә әризә јазмағы башармыр? Дурурсан гандырмаға, баша дүшмүр. Дејәсән, оғлуну көтүр кет, ишин кечмир. Галырсан мат-мәәттәл вә һәмишә дә аталары көрәндә башлыјырлар мәндән сорушмағы ки, ушголдан гуртаранда ушахларымыз нә олачаг? Дејирәм ки, нә олачаглар? Фәрасәтләри олса, адам оларлар. Дејир ки, Мирзә, сәнин демәјини бир адам баша дүшмәз. Анчаг биз дејирик ки. гуллугчу олсунлар (бир аз јаваш сәснән). Өз арамызды чохусуна дејирәм ки, гардаш, оғлун силистчи олачаг. Сән өләсән динчәлмишәм, һеч динмә, чаным гуртарды. Абан бәј, сән Тәбризә кетмәмисән? Көрәсән гостинса вар ки, адам кедәндә өзүнә јер тапынча дүшә?

Абан бәј (кәлмә-кәлмә) — Ат... алмамышдан... ахурун... тикирсән?

һәсәнов — Әши, иш тутуб еј! Кефди еј! Кефди, кефди, кефди... (кефди сөзләрини охуја-охуја дејир) мин сәккиз јүз манатды еј!... Кефди, кеф!... (Столун үстә бир јумруг вуруб бөркүнү башындан көтүрүб атыр күчәјә. Бу һиндә һәсәнов Гулу бәј тәләсик вә кәһилдијә-кәһилдијә өзүнү салыр ичәри вә үзүнү тутур Мирзә Сәфәрә).

һәсәнов Гулу бәј — һаны мәним телеграфым?

һәсәнов Мирзә Сәфәр өзүнү итириб. Абан бәј бахыр. Каһ әввәлинчи һәсәновун, каһ икинчи һәсәновун үзүнә. Бир дәгигә сүкутдан сонра Абан бәј гаһ-гаһ чәкиб күлүр.